

ves pridelek. Tudi so vasi, ki jih imamo na obrobju Barske kotline in na osamljeno stoječih gričih sredi Barja, razen ob Iški, precej vse postavljene na višjem, tako da jih vode ne dosežejo, dočim so prave barjanske vasi sredi ravnine, ki jo brez ovir zalije voda. Ker te vasi z neznatno

izjemo vse pripadajo skupnosti mestne občine ljubljanske, je Ljubljana ob povodnjih na Barju vselej sama posredno najhujše prizadeta in ima po tem takem na uspešni omejitvi povodnji in čim hitrejši dovršitvi regulacijskih del v mestnem delu Ljubljanice največji interes.

GABRIJEL GRUBER S. J. IN NJEGOV PREKOP

VIKTOR KOPATIN S. J.

PROBLEM OSUŠITVE BARJA PRED GRUBERJEM

V orjaški borbi človeštva z naravnimi silami ni Ljubljana na zadnjem mestu. Že tisočletja se veliki in mali hidrotehniki bavijo s projekti osušitve Barja in regulacije Ljubljanice. In ne brez uspeha; danes Ljubljančani tudi ob največjih nalivih mirno spe. Pa ni bilo vedno tako. Strah, ki so ga letos na toliko krajih naše domovine užili nesrečni poplavljenici, je v minulih stoletjih velikokrat pretresal Ljubljano. Valvasor pripoveduje, da je l. 1190. segala voda hišam ob Ljubljanici do gornjih oken, in l. 1537. so se baje iz prvega nadstropja v čolnu vozili. Umljivo, da je ob takšnih povodnjih več ljudi utonilo in je mesto veliko škodo trpelo. Tudi ljubljanska megla je bila tedaj pač mnogo gostejša in pogostejša ko danes.

Odkod pa v oni dobi toliko vode in toliko poplav? Vsa voda je tekla skozi Ljubljano, struga Ljubljanice pa je bila še plifvejša kakor je danes; zato je voda izstopala ter se izlivala po ulicah. Vse Barje je bilo močvirje in večkrat pravo jezero. Od Ljubljane do Vrhnike ni bilo nikake poti niti mostu; v čolnu se pa tudi niso mogli prepepljavati ne čez Ljubljanico ne čez njene pritoke zaradi blata. Pač so po njih s čolni brodarili, ali nikjer ni bilo trdega brega za prevoz.

Deželni glavarji so se velikokrat posvetovali z učenjaki, in ti so premišljevali in ugibali, kako bi Barje osušili. L. 1554. so poklicali dva strokovnjaka: Štefana de Grandija iz Bologne in Nikolaja Vendaholo iz Mantove. Valvasor nam je ohranil obširne načrte pisarja Markoviča, kakor pripoveduje o Jakob Verhovc S. J. v »Slovincu«, 24. marca 1905. Toda ti in drugi taki projekti so ostali na papirju. Šele cesarica Marija Terezija se je problema energično lotila ter po mnogih posvetih ukazala 15. aprila 1762, naj se prično priprave za osuševanje močvirja. Zdi se, da niso šle priprave

prav od rok, ker sporoča Kramer v svojem delu »Das Laibacher-Moor«, str. 133, da je cesarica l. 1769. zahtevala poročilo o osuševanju Ljubljanskega Barja, o stroških osuševanja in o tem, koliko bo dežela za to prispevala. Medtem je prišel v Ljubljano Gabriel Gruber S. J.

L. 1855. so izdali in založili mehitaristi na Dunaju zbirko, nazvano »Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu« (»Pisatelji Avstrijske provincije Družbe Jezusove«) v veliki osmerki. Pod zaglavjem »Bibliographia Carniolica« (»Življenjepisi iz Kranjske«) nam zbirka izpričuje, da se je Gabriel Gruber (ali tudi Grueber) rodil dne 6. maja l. 1740. na Dunaju kot sin imovitih staršev. Njegov sorodnik Janez Gruber, misijonar na Mongolskem, je mično opisal lego Kitajske tako, da je Gabriel že deček zahrepenel po kitajskih misijonih. Ker je pa kitajska vlada s častjo sprejemala le misijonarje, ki so bili spretni matematiki in mehaniki, se je Gabriel s svojim bratom Tobijo posebno vadil v tej vedi. Kot 15 leten mladeček je l. 1755. stopil v jezuitski red ali Družbo Jezusovo. »Historia annua Collegii Labacensis S. J.« (»Letna zgodovina ljubljanskega kolegija D. J.«) tretji del (od l. 1722. do ukinitve Družbe l. 1773., z dodanimi življenjepisi), ki ga ima knjižnica oo. frančiškanov v Ljubljani, nam pripoveduje, da je G. Gruber po svojem noviciatu pri Sv. Ani študiral modroslovje v Gradcu, konavljal jezike na Dunaju in matematiko v (slovaškem) Trnovem, bil leto dni prefekt (vzgojitelj) v orientalskem zavodu na Dunaju ter študiral nato štiri leta bogoslovje v Gradcu z dobrim uspehom. Po dokončanih študijah je poučeval nekaj časa latinščino na dunajski orientalski akademiji. Od tam pa ga niso, kakor nekateri življenjepisci poročajo, poslali v Ljubljano, marveč v Judenburg, kakor priča omenjena Historia annua. Kaj pa je Gruber počel v

Judenburgu? Bil je v »tretji probaciji« (preizkušnji), t. j. gojil je po pravilu Družbe Jezusove po končanih študijah še eno šolsko leto asketsko ali duhovno življenje ter proučeval ustanovo ali institut Družbe Jezusove.

GRUBER V LJUBLJANI

Iz Judenburga je dospel o. Gruber v ljubljanski jezuitski kolegij pri Sv. Jakobu v soboto 4. jun. 1768, kakor točno poroča diarij ali dnevnik istega kolegija, ki ga hrani ljubljanski muzej. Ni torej dospel v Ljubljano šele l. 1769., kakor mnogi pišejo, pa tudi ne pred l. 1768., ker tisti Grueber, ki ga omenja I. Vrhovnik v »Izvestju muzejskega društva« 1905, s. 98 in ki je prenočil v Ljubljani že l. 1759., ni bil klerik, marveč brat laik. V letopisu ali katalogu kolegija (»Catalogus Personarum et Officiorum«) pač najdemo Gruberjevo ime šele 1769., ker se katalog začneja z novim letom po prihodu. Iz vsega je jasno, da je Gruber začel poučevati v Ljubljani v šolskem letu 1768/69.

Gruber je že v bogoslovju zaslovel zaradi svoje darovitosti, predvsem s svojim talentom za matematiko. Zato so ga predstojniki poslali l. 1768. na ljubljanski licej, kjer je tedaj Kranjska kmetijska družba s pomočjo deželnih stanov ustanovila stolico za mehaniko, ki naj bi se je učili obrtniki in umetniki. Tu je, kakor našteva dr. Glonar v Slovenskem biografskem leksikonu, str. 268, Gruber poučeval risanje, geometrijo in hidravliko do l. 1784., t. j. do svojega odhoda iz Ljubljane. Viktor Steska omenja v »Izvestju muzejskega društva za Kranjsko«, letnik XV, sešitek 1. in 2., str. 41 do 46, da je bil med Gruberjevimi učenci tudi Jurij V e h a, ki je dovršil licej l. 1775. in dobil takoj službo c. kr. brogarskega inženirja z letno plačo 600 gld.

PROJEKTI OSUŠITVE BARJA

Marija Terezija je l. 1769., kakor smo zgoraj omenili, resno mislila na osušitev Barja. Gruber je najprej Barje zniveliral ter dognal: Ljubljana je dolga od Vrhniške do Ljubljane 11.500 sežnjev, t. j. 21.804 m, pa ima le 2' 10" 9", t. j. 90 cm padca, široka pa je do mesta 50 sežnjev, t. j. 948 m. Nato je na poziv dvora in deželnih stanov stavil l. 1769. dva predloga: 1. V mestu in pred njim naj se struga Ljubljanice poglobi; 2. za gradom se naj v smeri Codellijevega posestva izkoplje kanal, ki bi za časa povodnji odvajal vodo narasle Ljubljanice z Barja. — Zgoraj omenjeni Kramer poroča, da je l. 1770. dvorni odlok

Gruberjeva — sedanja »Viranova« palača na Šenfkobskem trgu

zahteval za izvedbo osušitve posebno komisijo. V njej so bili: inženjer Liber iz Ljubljane, oče Gruber in oče Lecchi S. J. iz Milana, ki se je takrat mudil v Ljubljani. Lecchi se je pozneje na podlagi risb, poslanih mu v Milan, izrekel zoper prekop. Ker je dvorni odlok velel, naj vsak član komisije svoje mnenje sporoči na Dunaj, se je tudi oče Gruber oglasil. Ker je pobijal Lecchijeve razloge, se je zadeva predložila pionirskemu majorju Vincenciju Struppiju, ki je branil Gruberjevo stališče. Za Gruberjev načrt je bil tudi katedralni inženjer S. Huebert. Ker je manjkalo zmožnih tehnikov, so tudi tehnično delo poverili očetu Gruberju l. 1771. Gruber je bil tisto leto, ko je dobil nalogo, naj vodi in prične kopanje prekopa, ravnatelj brodarstva in učitelj na brogarski šoli. Njegov proračun za izpraznitev in poglobitev Ljubljaničine struge je znašal 74.271·42 gld., stroški za novi prekop pa 82.744·17 gld. Dne 9. marca l. 1771. sklenejo oblasti, da se pripravi denar. Kopati so začeli l. 1772., ne l. 1773., kakor nekdo piše. Delo pa ni šlo tako gladko od rok, kakor je gospoda pričakovala.

OVIRE PRI PREKOPAVANJU

Ker so se oblasti bale velikih števil in stroškov, je Gruber postavil proračun na najnižjo ceno. Medtem se je zemljišče krog Ljubljane zelo podražilo in plača delavcev se je zvišala za tretjino. Pri kopanju so kmalu zadeli na studence, ki so izvirali iz tal ter dvigali šoto in prst tako, da so delavcem tla rasla med kopanjem. Zgoraj omenjeni Kramer pripisuje to dviganje šote in mulja pritisku gorskih mas na skrajne točke šotišča. Razen tega so morali odkopavati 550 sežnjev

Gabrijel Gruber

(1042 m) dolg, debel in zaokrožen diluvialen gramoz. Namesto da bi bili proračun zvišali, ga je katedralni inženjer Siegmund Huebert še znižal, kakor priča dvorni odlok z dne 28. sept. l. 1771., ter je dovolil le 63.500 gld. Ta vsota je komaj zadostovala za most, ki ga je Gruber najprvo sezidal. Iz istih vzrokov so tudi stroški pri zidavi mostu narasli. Sprva je Gruber nameraval zgraditi most s tremi loki in gradnjo proračunal na 11.000 gld, pa ga je moral pozneje zgraditi z 11 loki in je most stal 50.000 gld. Bil je važen zaradi prekopne zatvornice, močan, in kakor ga opisuje »Historia annua«, eleganten, kakršnega ni bilo nikjer v deželi.

Zaradi navedenih nepredvidenih težav so stroški za prekop v 5 letih narasli na 139.372 gld. tako, da je bil proračun za 75.873 gld. prekoračen, ko je bilo delo za dobro polovico dovršeno: most in 245 sežnjev (464,5 m) dolg prekop. Kranjski stanovni so bili zaradi rastočih stroškov in neugodnega uspeha nezadovoljni, kakor priča »Relation der Stände 6. Aug. 1778«. Nekateri gospodje so celo predlagali, naj se prekop zopet zasuje. Dvorni

odloki z dne 28. okt. 1775, 9. marca 1776, 19. apr. 1777 izpričujejo, da je bila nejevoljna tudi Marija Terezija, vendar je velela, naj se kopanje nadaljuje. Javno je Gruberja napadel Hacquet (»Oryctographia Carnioliae« II, 9 in III, 151) ter mu očital pečanje z alkimijo in pomanjkanje prave kontrole nad izdatki. Zdi se, kakor bi še danes nekateri pisci radi podtaknili Gruberju denarno špekulacijo pri kopanju prekopa, ker omenjajo, ko pripovedujejo o Hacquetovem napadu, češ, da si je ob istem času Gruber zgradil vilo pod Rožnikom in veliko (»Virantovo«) hišo na šentjakobskem trgu v Ljubljani. V pojasnilo nekaj dejstev.

Papež Klement XIV. je na pritisk evropskih prostozidarskih vlad l. 1773. ukinil Družbo Jezusovo po vsem svetu. Očeta Gruberja, ki je po pričevanju vira »Historia annua« kot zadnji profesor avstrijske provincije Družbe Jezusove napravil poslednje slovesne obljube, je ukinitelj reda bolj v srece bolela ko vse težave, sitnosti in sumničenja pri prekopu, ker z ukinitvijo reda so mu zašle najlepše nade življenja. Z ukinitvijo reda je papež hkrati razrešil jezuite njih redovnih obljub in tako tudi obljube uboštva. Razrešeni te obljube, so razpuščeni jezuitje smeli, in če so hoteli živeti, tudi morali imeti lastninsko pravico. Tudi Gruber je moral odslej sam skrbeti za kruh. Kajpa mu to ni bilo težko, ker je bil učenjak in so ga velikaši tako čislali, da so mu izročili brodarsko šolo ter ga imenovali za ravnatelja brodarstva, in l. 1775. za c. kr. svetnika, kakor pričajo »Mittheilungen des Musealvereines für Krain«, 1896, 96. Ker ni bil več redovnik, je podedoval tudi znatno vsoto od svojih staršev na Dunaju. Ni se mu torej v tem pogledu slabo godilo, ali prav zato pa mu tudi ni bilo treba »špekulirati za denar pri prekopu«, kakor so ga nekateri dolžili. Zgoraj omenjeni Jakob Verhove S. J. dodaje temu povsem opravičeno mnenje, da tudi letovišča pod Rožnikom in Virantove hiše ni Gruber toliko zidal zase, kolikor bolj za svoje bivše redovne, v Ljubljani službojoče sobrate in tovariše. Nekateri so delovali v dušnem pastirstvu, nekaj jih je pa poučevalo na gimnaziji, kakor piše Nečarek, gymn. Progr. 1860, in sicer: Inocencij bar. Taufferer iz Višnje gore do 14. jan. 1794; Karel Pauer iz Koroške do 20. jan. 1801; Ignacij Rosenberger iz Dunaja do 20. febr. 1801; Makso Moravčer do 15. sept. 1806; Karel Rosman do 7. maja 1824. Ti možje so skupno stanovali, molili, obedovali liki redovniki ter hodili tuintam po običaju Družbe Jezusove v razvedrilo na letovišče pod Rožnik. Zelo verjetno je zato, da

so tudi vsi vzajemno kupili letovišče in zgradili hišo ter oboje posedovali pod Gruberjevim imenom.

V navedenem Izvestju nam Viktor Steska opisuje postanek Virantove hiše in umetniško dograditev njene notranjosti. Med strašnim požarom dne 28. jun. l. 1774., ki je uničil v Krakovem in okoli sv. Jakoba 109 hiš, je pogorel tudi jezuitski kolegij. Na novo so pozidali le nekdanjo jezuitsko gimnazijo za šolo, reduto, ki pa na njenem mestu danes stoji novozgrajena meščanska šola, ves drugi del pogorelega kolegija so pa do tal podrli; tako je nastal trg sv. Jakoba. Gabrijel Gruber je kupil del pogorišča na obeh straneh sedanje Zvezdarske ulice in pričel zidati lepo in visoko hišo, ki še stoji kot zapadni del Virantove hiše. Njena notranjost priča o Gruberjevem visokoumetniškem okusu. Sobe so visoke, okna svetla, vrata hrastova, hrastovi tudi okviri pri oknih. Prelepo stopnišče dičijo krasne štukature, na oboku pa Herrleinove freske iz l. 1786. Sam slikar, je poklical Gruber še odličnejšega mojstra Schmida iz Kremisa, ki mu je krasno poslikal kapelico, ki še danes stoji. Gruber je bil tudi prijatelj in pokrovitelj slikarja Layerja. V hiši si je uredil zvezdarno in kabinet za mehanične in hidravlične študije. Zato ga je pozneje cesar Jožef II. oprostil hišnega davka.

Toda predsodki zoper Gruberja so nadvladali vsa njegova odlikovanja. L. 1777. je nejevoljna cesarica sestavila posebno preiskovalno komisijo, in dvorni odlok z dne 6. dec. l. 1777. je Gruberja razrešil nadaljnjega vodstva in vmešavanja v kopanje prekopa, poveril nadaljevanje kopanja podpolkovniku Vincenciju Struppiju ter zahteval določen proračun in zagotovilo, da bo s proračunjeno vsoto prekop res izvršil. Struppi je sestavil proračun za 72.291 gld. in zajamčil izgotovitev prekopa. Medtem so Struppija pobaronili. In Struppi je bil mož-beseda; kot več inženjer je prekop točno in izvrstno dovršil. Otvoritev prekopa so zelo slovesno obhajali v Ljubljani 25. nov. l. 1780.

Vsa čast Struppiju; vendar je prav dodal Viktor Steska v navedenem Izvestju: »Njegovo (Struppijevo) delo je bilo seveda lažje, ker pritisk je bil največji med ljubljanskim gradom in Golovcem, manjši pa zunaj te tesne dolinice, kjer je bil svet skoraj popolnoma raven. Težji in mučnejši del je prekopal Gruber«. — Gruber se je tudi sam zagovarjal po svojem polbratu Tobiji, ki je bil tudi jezuit, hidrotehnik, od l. 1774. do 1777.

Motiv iz notranjščine »Virantove« hiše

navigacijski ali brodarski ravnatelj v Temešvaru in od l. 1780. stavbni ravnatelj kameralnih posestev na Češkem; umrl je v Pragi 31. marca l. 1806. Tobija Gruber je l. 1781. izdal na Dunaju »Briefe hydraulischen u. physikalischen Inhalts aus Krain« (»Pisma hidravlične in fizikalčne vsebine iz Kranjske«) in 1784 »Anhang zu den Briefen« in »Fortsetzung« 1785. (Dodatek pisem in Nadaljevanje). Tobija je tudi natisnil Gabrijelovo razpravo o regulaciji Save v praškem arhivu za geografijo.

Cesarica Marija Terezija ni doživela otvoritve Gruberjevega prekopa, pač pa je bilo prvo poročilo, ki ga je prejel Jožef II. iz Kranjske, novica, da je Gruberjev prekop dovršen. Najbolj pa so se veselili prekopa Ljubljčanani in Barjani, ker je voda na Barju po otvoritvi prekopa takoj znatno upadla tako, da so mogli deloma osušeno močvirje obdelati in oploditi, Ljubljčanani pa ob nalivih mirneje spati.

GABRIJEL GRUBER NA RUSKEM

Nič ni Gruberja tako bolelo kakor razpustitev jezuitskega reda. Kar dospe neki dan tudi do njega v Ljubljano novica, da na Ruskem Družba Jezusova še ni ukinjena. Gruberjevemu srcu je zasvetila zora novega dne. Carica Katarina II., ki je jezuite zaradi njih vzgojnega dela visoko čislala, je prepovedala razglasiti papežev dekret o ukinitvi jezuitskega reda ter jezuitom zapovedala, da morajo ostati v svojih kolegijih in rezidencah in mladino poučevati kakor dotlej. Tudi Ignacij Massalski, škof v Vilni in apostolski delegat za Rusijo, je ukazal vsem jezuitskim predstojnikom na Ruskem, naj skrbе, da noben član Družbe Jezusove ne zapusti kolegija ali rezidence. Nekaj časa so bili jezuitje v stiski in negotovosti; vedeli so sicer za papeževo pismo, toda pravilno se jim ni proglasilo. Niso torej vedeli, so li še redovniki ali ne. Zdaj pa, po delegatovem ukazu, so se pomirili v vesti ter so kot redovniki naprej živeli. Massalskijev naslednik Stanislav Siestrzencewicz iz Mohileva je prejel od Pija VI. polnomoč, da sme ustanoviti, uvesti ali oživiti redove, pa je zato l. 1779. ustanovil jezuitski noviciat; tako so jezuitje smeli tudi novince sprejemati. Ko so to zvedeli bivši jezuiti po ostali Evropi, so mnogi pohiteli v Rusijo ter se pridružili nekdanjim svojim redovnim sobratom. Med temi je bil tudi naš — Gabrijel Gruber.

Kako in kdaj je došel Gruber na Rusko? Tajno je zapustil Ljubljano, tako da ni nihče vedel, kam je odšel. Viktor Steska omenja v navedenem Izvestju zanimivo anekdoto, ki jo pripoveduje ustno izročilo. Gruber je baje »pred odhodom naročil svojemu strežniku, naj le sobo zakuri, da bo toplo, če se vrne. Strežnik je kuril in kuril, a gospoda ni bilo. Kar dojde pismo, da je odšel na Rusko in da se ne povrne več v Ljubljano.« — Kdaj je odšel iz Ljubljane, doslej ni bilo dognano. Ivan Vrhovec (Die f. w. H. Laibach, s. 55) je menil, da je Gruber zapustil Ljubljano že l. 1783.; Bleiweis (Mitth. 1855), da l. 1784.; Jakob Verhovc S. J. v navedenem »Slovincu« pa, da šele l. 1886.; dr. Glonar naposled piše v Biografskem leksikonu, da se je Gruber umaknil iz Ljubljane l. 1784., v Rusijo pa odrinil l. 1786. Vse kaže, da niti ena letnica ni pravilna, ker zgoraj omenjena »Historia annua« poroča točno: »Quo in officio (videlicet ut Navigationis ad Savum Director) perstitit usque dum anno 1785. circa medium Januarii ob causas sibi soli cognitatas hinc abiret,

atque in Albam Russiam se conferret« (v prevodu: »V tej službi — namreč kot ravnatelj brodarstva ob Savi — je ostal, dokler ni l. 1785. okoli srede januarja odtod odšel iz sebi samemu znanih razlogov ter odrinil v Belo Rusijo«.) S tem poročilom zelo soglaša ona Steskova anekdota, ker v januarju kurimo v Ljubljani.

Nepričakovani in tajni Gruberjev umik iz Ljubljane ni denarno prav nič sumljiv. Zapustil je v Ljubljani imovino, ki so jo cenili na 17.798 gld. S to so lahko poravnali dolgove, ki jih je pri svojem odhodu še imel.

Na Ruskem je nastopil Gruber najprej kot profesor mehanike v Mohilevu. (»Bläter aus Krain« 1861, 111.) Tam se je z obnovo svojih štirih slovesnih obljub znova včlanil v Družbo Jezusovo. Nato je od l. 1786. več let poučeval v Polocku matematiko, fiziko in arhitekturo. Kakor nekdanj v Ljubljani, si je tudi v Polocku vzgajal spretnе strokovne delavce, ki so ga vedno obdajali. Uredil je nov fizikalčni kabinet in kemijski laboratorij, izumil novo orodje, inštrumente, stroje; elegantno opremil knjižnico s 16.000 zvezki; inauguriral l. 1787. galerijo slik ter ustanovil novo, čudovito urejeno tiskarno, ki je izdajala knjige v velikem številu. Njegova akcija se je povsod čutila; jezuitski kolegij so zlasti po Gruberjevi zaslugi dobivali vedno večji ugled; visoki funkcionarji so kolegije obiskovali in priznavali civilizatorno aktivnost jezuitov. Tako so si pridobili jezuitje dostop do najvišjih krogov na pošten način, ne pa po temnih intrigah. Čitatelj »Kronike«, ki želi dobiti jasnejšo sliko o kulturnem delu jezuitov na Ruskem, lahko čita delo: P. Pierling, *La Russie et le Saint-Siège, Études diplomatiques*, V, Paris, Librairie Plon, 1912. — P. Pierling, *L'empereur Paul et le P. Gruber, Études XXXIV (1879) 42—58.* — P. Pierling, *A propos d'un centenaire. Bibliothèque Slave de Bruxelles, broch. in 12°. Paris (Beauchesne) 1914.* — Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie d. J., III, 1882.*

Gruberjev sloves, znanje in osebnost so pridobili in navdušili carja Pavla za jezuite in katoliško Cerkev. Car je zgradil jezuitom v Petrogradu kolegij, ki mu je od 1880 naprej načeloval kot rektor o. Gruber. Car ga je visoko čislal, bila sta prijatelja; o. Gruber je imel pri carju vedno prost dostop. Prikupil se je carju med drugim tudi s svojim zdravniškim znanjem. Ker je imel pri carju tolik vpliv, mu je med drugim predložil in priporočil veliko idejo unije ali zedinjenja vseh krščanskih cerkva s katoliško Cerkvijo. Nekateri,

tudi slovenski zgodopisci trdijo, da je Gruber zaradi tega predloga prišel pri carju Pavlu v nemilost. In kako to dokazujejo? Pravijo, da je car Pavel, potem ko mu je Gruber predložil idejo unije, vprašal za mnenje metropolita Ambrozija; ta je carju nato predložil traktat Evgenija Bolhovitinova o papeževi oblasti. Nato, pravijo, se ni smel Gruber več prikazati na dvoru.

Pa ni bilo tako. P. Pierling pojasnjuje, kako je prišlo do te zgodovinske zmotne.

Minister Rostopčin je prosil pravoslavnega petrograjskega nadškofa Ambrozija za mnenje glede unije. Ambrozij se je obrnil na arhimandrita Evgenija, ki je veljal za najučenejšega. Evgenij je napisal noto o papeževih intrigah in oblastnih pretenzijah. To noto je dal Evgenij Ambroziju, Ambrozij pa carju. Hkrati pa je Evgenij poročal in pisal o tej noti: »Ta nota je bila redigirana na ukaz metropolita Ambrozija, in sicer ob tej-le priliki: l. 1800. je jezuitski general (?) Gruber, ki rezidira v Petrogradu in ima često dostop pri carju Pavlu I., priporočil unijo. Nekateri od našega klera so bili »podgovoreni« (pridobljeni), in zdelo se je, da se car sam nagiba k obetom papeža in jezuitov. Rostopčin je predložil to vprašanje metropolitu, ki mu je pa namesto odgovora podal to (mojo) noto. Ko je car to prečital, je spremenil svoje mnenje in je takoj prepovedal Gruberju dostop v svoj kabinet.«

To Evgenijevo poročilo so zgodopisci ujeli in najbrž tudi pisatelj romana »Služitelj Boga« grof E. A. Salias. Roman pa seveda še ni zgodovina, tudi je ta roman umazan in fanatično protikatoliško usmerjen, zato nič kaj zanesljiv. Toda vrnimo s k stvari: kaj pravi Pierling k navedenemu Evgenijevemu poročilu? Tole ugotavlja: 1. Ambrozij takrat še ni bil metropolit, kakor ga Evgenij naziva; 2. Gruber še ni bil takrat jezuitski general; 3. Gruber ni nikoli prišel v nemilost pri carju Pavlu; 4. car Pavel je misel na unijo pozdravil in je ni nikoli zapustil do svoje smrti.

Resničnost Pierlingove 3. in 4. trditve izpričuje tudi rimska rokopisna zbirka kardinala Valente Gonzage (Tom. 41). V tej zbirki je 13 izvirnih pisem, ki jih je Gabrijel Gruber pisal iz Rusije svojemu prijatelju monsignoru Josipu Marotti-ju, bivšemu jezuitu in tajniku papeža Pija VI. Iz teh Gruberjevih pisem povzamemo sledeče, za nas važne podatke: Car Pavel je prijatelj in pokrovitelj katoliške Cerkve, papeža in Družbe Jezusove. »Neverjetno, koliko car stori za rimsko-katoliško Cerkev«. Car hoče unijo in se hoče pri-

bližati Rimu in imeti nuncija na dvoru, ker je spoznal tesno zvezo med vero in redom v državi. Odločen je, uporabljati tudi sredstva, da to doseže. »Ne vidim nikake druge možnosti, kako bi brezverstvo, iluminatstvo in jakobinstvo v svojem carstvu preprečil, kakor s tem, da izročim vzgojo jezuitom. Začeti je treba pri nežni starosti, če hočemo postaviti nov temelj, sicer bo vse razdejano in ne bo mogla obstajati ne vera ne vlada.« — Papežu je bil tako naklonjen, da ga je večkrat povabil v Rusijo in ga je hotel v vsakem oziru braniti. — 21. dec. l. 1800. in 2. jan. l. 1801. piše Gruber, da mu je rekel car v daljši avdienci: »Ako potrebuje rimski papež varnega zavetišča, ga bom sprejel kakor svojega očeta in po močeh branil.« 20. jan. ponavlja Gruber isto v pismu. — Vedno skrbi car tudi za razmah Družbe Jezusove. Pisal je Piju VI. in ta je nato izdal svoj breve 1801 Družbi v prid. Zlasti želi car, da prevzamejo jezuitje vzgojo mladine, zato jim je podaril gimnazijo v Petrogradu in je hotel, da prevzamejo tudi vseučilišče v Vilni. (Primerjaj »Stimmen a. Maria-Laach. 1873, 401.)

GRUBERJEVA VEČERNA ZARJA

V tisti dobi, ko je Družba Jezusova obstajala le na Ruskem, jo je vladal generalni vikar. Prvi generalni vikar je bil od 17. oktobra 1782 Stanislav Czerniewicz; drugi od 27. septembra 1785 Gabriel Lynkiewicz; tretji od 1. februarja 1799 Frančišek Ksav. Kareu; četrti od 10. oktobra 1802 naš Gabrijel Gruber. Ni pa bil Gruber le vrhovni predstojnik Družbe Jezusove v Rusiji, ampak so mu bili tudi podložni od 30. junija l. 1408. jezuitje obnovljene italijanske provincije in od 22. maja 1803 še živeči jezuitje na Angleškem, Irskem in v Ameriki.

Žal da je bil Gruber generalni vikar Družbe Jezusove le tri leta. Smrt ga je ugrabila Družbi v 65. letu njegove starosti. Večina njegovih življenjepiscev trdi, da je Gruber umrl v noči od 25. do 26. marca l. 1805., važni vir »Historia annua« pa poroča, da je preminil 7. aprila istega leta. Vsi so sicer edini, da je umrl nagle smrti ob priliki nekega ognja, toda ta trdi, da je našel smrt v ognju, drugi v »gorečem jezuitskem kolegiju«, tretji previdno »radi nesreče pri ognju«, »Historia annua« pa poroča jasno: »Vivere desiit Admodum Reverendus Pater Gabriel Gruber 7. Aprilis anno 1805., cum pridie eius diei exorto repente incendio pene cubiculum nimis terrore perterritus fuisset« (v prevodu: Preminil je vi-

sokočastiti oče Gabriel Gruber 7. aprila l. 1805., ker se je bil dan prej silno prestrašil zaradi požara, ki je naenkrat nastal tik sobe.) Ob pogledu na nepričakovano v bližini nastali požar ga je torej zadela kap. Vendar je baje, tako dostavlja »Historia annua«, še pred smrtjo prejel sveto popotnico.

Gabrijel Gruber je eden izmed najslavnejših mož svoje dobe, velik kot učenjak in redovnik. Kot učenjak je bil, bi rekli, univerzalen genij, vsesplošen veleum ali, kakor ga I. Vrhovnik v zgoraj navedenem Izvestju naziva, »vseznalec«. Gruberjev prijatelj v Rimu, de Maistre pravi, da je bila v Gruberju »gibkost duha v skladu z lahkoto v špekulativnih in eksperimentalnih znanostih«, in da je bil res izreden mož. In res je bil Gruber a) bogoslovec in modroslovec, b) jezikoslovec: poučeval je latinščino in grščino, pisal in krasno govoril »še celo roman »Služitelj Boga« to priznava) — nemški, italijanski, francoski, poljski, ruski, turški in umel arabščino; c) mehanik, hidravlik, hidrograf, arhitekt, tehnik, inženjer, kemik, zdravnik, kirurg; d) pisal je bržkone zgoraj omenjena pisma, ki jih je izdal njegov polbrat Tobija; e) tiskar in knjižničar na Ruskem; f) umetnik: umel je glasbo, bil je slikar in risar; posebno je pogodil perspektivo; kolegij v Polocku

je hranil nekaj izvrstnih njegovih risb; zlasti je mojstrsko delo njegov akvarelni perspektivni pogled v globino nekega hodnika v onem kolegiju.

Gruber je bil pa tudi velik po kreposti, kot redovnik. »Historia annua« pripoveduje, kako je že v Ljubljani prve ure dneva posvečaval Bogu in duhovnosti. Vse leto je vsak dan zelo pobožno bral prvo sveto mašo v kolegiju, potem pa je bil v raznih delavnicah, vedno marljiv, delaven, vglobljen v delo. Ker je svoj poklic in Družbo Jezusovo tako ljubil, ga ni držalo več v Ljubljani, ko je zvedel, da Družba še obstoja na Ruskem. Naposled je tudi pomisliti, da ne izvolijo jezuitje za generala kogarkoli, marveč le moža, ki se ne odlikuje le po učenosti, ampak še bolj po kreposti.

Tako je bil Gruber res, kakor piše o njem l. 1784. Avguštín Magnan, profesor matematike, v kolegiju v Polocku, — »skozinsko izreden mož, odličen po darovitosti in preizkušeni kreposti...«, tako, da komaj najdeš moža, ki bi v njem hkrati toliko vrlin soglašalo«. (Prim. »Biograph. Lexikon des Kaisertums Oesterreich von Dr. Constantin Wurzbach, 5. Teil, S. 382, 383 — Wien 1859.)

Ne vemo, kje leži Gruberjev grob; tudi nam ni znano, če mu je Rusija postavila kak spomenik. Ljubljana mu ga je dala: »Gruberjev prekop« je trajen spomenik velikega moža.

KNEZ MILOŠ V LJUBLJANI

DR. IVAN LAH

Ker smo se učili svoje zgodovine — kolikor smo se je sploh učili — vedno v zvezi z avstrijskimi deželami, smo vedno mislili, da slovenske pokrajine v preteklosti niso imele nikake zveze z Beogradom in Srbijo in da je prevelika razdalja teh dveh svetov, med katerima je cela stoletja ležala Hrvatska, priklenjena na Ogrsko, in vojna granica, ki je zapirala svet to in onstran državnih meja, onemogočala vsako zvezo med dvema jugoslovanskima narodoma, ki sta imela v zgodovini tako različno usodo. In vendar se zdi, da ni samo slučaj, da so se vezali celjski grofje z Brankovići in da je padel poslednji Celjan v Beogradu, saj po svoji naravni legi teže vse naše pokrajine proti vzhodu, kamor tečejo naše reke, in one so bile kažipot tudi tistim, ki so prihajali od vzhoda. Zato so Uskoki pribežali do naših Gorjancev in še čez.

Da smo cela stoletja pripadali skupini, ki je bila zemljepisno od nas mnogo bolj ločena ko vzhodne pokrajine, je vzrok v tem, da so naše dežele postale plen onih, ki so težili proti jugu. Zato je Napoleon odsekal glavni del naših dežel od njih in jih zvezal z Dalmacijo; s tem je onim zaprl pot na morje, a nam pokazal pot v bodočnost. Zato je tu v Ljubljani Karađorđev poslanik Vučinić, po rodu Karlovčan, leta 1810. čakal odgovora od Napoleona, ali bo združil usodo Srbije z Ilirijo... Vemo, da je l. 1813. bil Karađorđe v Mariboru, da je bil knez Miloš v Ljubljani, v življenju kralja Petra za časa njegovega izgnanstva pa je igrala Ljubljana tako vlogo, da bi te zveze zaslužile posebne študije...

Sedaj, ko se vse naše življenje obrača proti vzhodu, odkoder smo prišli, in vsa naša preteklost